

Գրոց մէջ յիշատակեալ Աքանազն այս վերջնոց կը վերաբերի՝

*
*

Ի մի բան մեր բնագաւառի նախնի բընակիչը խաղդեանք կամ Ալորոտեանք կ'աւանուանէին, որ հաւանականաբար Ասիական անուանեալ փոքր Ասիոյ ցեղին կը վերաբերէին։ Այժմէն անուանեալ փոխազացւոց ցեղակից Արիականներն Մակեդոնիայէն փոքր Ասիա անցան, ժամանակ մը փոխադրա՛յ ապա ի փոքր Հայս (ընդ մէջ Կապադովկիոյ և Պոնտոսի) ձեացին, Գամրաց ու Քեթացւոց հետ փոքր ինչ խաւնուեցան, ու ապա Մալաթիոյ կողմերն իջան և Մոփաց երկրին ճամբով 7^{րդ} դարուն Մեծ Հայք մտան, տեղացիներն մասամբ դէպ հիւսիս հալածեցին, ու անոնց ձեացելոց հետ խառնուելով յառաջ եկաւ Արմէն կամ Հայ ազգն։

Հայաստանի շրջակայ բնակչութիւնը հետզհետէ հայացան ու Հայ ցեղին հետ խառնուեցան. արդարեւ Հայաստանի հիւսիսակողման Սկիւթացիք ու համացել Աղուանք, Արեւելեան նահանգներու (Փայտակարանի, Սիւնիքի), և Պարսկահայոց Մար ու Պարսիկ ազգաբնակչութիւններն, հարաւ արևմտեան (Աղձնահայ), Ասորեստանայք և արևմտեան գաւառաց (Բարձր - Հայք, Զորրորդ - Հայք, Փոքր - Հայք) Յայներն՝ հետզհետէ Հայոց հետ խառնուեցան ու անհետացան։ Նոյնն տեղի ունեցաւ և Արտաշատի, Երուանդաշատի, Վանի և Նախիջևանի Հրէական կարևոր գաղութներու համար։ Միայն հարաւի Կոր-

դուիք մասամբ միայն հայացան (Զազա), այլը պահեցին իրենց ազգութիւնն (այժմու Գիւրտերն)։

Ն. ՏԱՂԱՒԱՐԵԱՆ

Շորապարեի

Ա. Զ. Գ. Ա. Գ. Ր. Ա. Կ. Ա. Ն.

ԲԱԳՈՒՒՆԱԻԹԱՆՔԵՐԸ

ՀԱՌԻԹԵԱՆ ՄԷՋ

Բագուի նաւթահանքերը որ տնտեսական աշխարհի մէջ այնքան մեծ հրուշակ կը վայելին այժմ, ինչ ծառայութեան մատուցած են հին ազգերուն։

Հանձարեղ կերպով դիտուած է՝ թէ Բագուն պէտք է կրակապաշտներու կրօնական կեդրոն մ'եղած ըլլայ՝ ուր հօրը՝ ինքնաբերական և դիւրարբորք՝ աւելի սարսափ կարող էր ազդել, և թէ նոյն իսկ իր Բագու անունը յարաբերութիւն մ'ունենայ պարթևական Բագ (Աստուած) բառին հետ։

Սակայն աստուածութիւնը հինքերուն համար արգելք մը չէր նոյն իրը պաշտելէն վերջ նաև ծառայեցնելու. կրակին կ'աղօթէին, բայց զայն զործածելով։ Յարգանքը երախտագիտութեան հետեանքն էր։

Արդ Բագուի նաւթահանքերը զործնականին մէջ ինչ արդիւնքով արժանացած են Հայոց պաշտամունքին։

Դիտն կասսիոս՝ հռոմայեցի պատմիչը իր Ա գրքին մէջ կ'ըսէ, Հայերու վրայ խօսելով.

«Բարբարոսները իրեն (Լուկաշարի) մեծ վնաս հասուցին նետերով և եւարով (νάρτα) զոր կը քափէին մեքենաներու վրայ։ Ասիկա կորստիւն եւրո մըն է, այնքան դիւրաւա՛ս՝ որ ի՛նչ քանի դպի՛ւ՝ աւրոյդապէս կ'այրէ, և ո՛չ մէկ հեղուկով կ'արելի է զայն մարե՛լ դիւրաւ»։

1. Գիտուք ոմանք այս անտեղի շփոթութեան գերծ մնալու համար Բիթանական Սքանազներն Ascanien կ'անուանեն, իսկ Սկիւթականներն Askenas։

Եթէ անուանց պատահական նմանութիւնն միևնոյն ծուռնիւն ընդունիլ հարկադրէր զմզ՝ պարտ էինք Գերմանիոյ հիւսիսակողման մի գաւառ ու Աքանազեանց ցեղակից ընդունիլ, զի նոյն անունն կը կրէ, և երբեմն մասնաւոր իշխանութիւն մ'ալ ունեցած է այդ անուամբ։

Դիոն Կասսիոս յանուանէ չի յիշատակեր թէ Մեծն Տիգրան ուսկից կը հանէր հաւրք։ Բայց ծանօթ իրողութիւն է թէ Վրաստան և Աղուանք իր գերիշխանութիւնն ներքև էին և հետևաբար հոս ակնարկութիւն մ'ունինք նախահանգրու նշանաւոր աղբիւրին, — Բագուի մասին։ Դիոն Կասսիոսի տուած այս լուսաբանութիւնը, «սա կայրային նիւթ մըն է, այնքան դիւրավառ...» ցոյց կու տայ թէ Հայաստանի յատուկ արտադրութիւն մը կը նկատէր զայն։

Հռովմայեցի պատմչի այս խօսքերէն կարելի չէ հետեցնել թէ Տիգրանի բանակը յունակոն կրակի նման գիւտ մ'ունէր, զոր «ոչ մէկ հեղուկով կարելի է մարել դիւրաւ» այլ հաւրքի մասին զոր սոյն բառով արդէն կը յիշատակէ։

Տիգրանայ համար մեծ առաւելութիւն և յաղթանակի գրաւական մ'էր այդ հրեղէն զենքը։ Եւ եթէ ստոյգ է մեր ենթադրութիւնը թէ Բագուն կը հայթայթէր զայն Արքայից Արքային, հարկ է հետեցնել որ նա պատերազմական մեծ նշանակութիւն մ'ունեցած է անցեալին մէջ ու թերևս հին Հայոց տնտեսական կեանքին մէջ ալ ունեցած է իր կարևոր բաժինը։

Աւելորդ չենք համարիր, վերոյիշեալ վկայութիւնը իր շրջանակին մէջ դրած ըլլալու համար, Դիոն Կասսիոսի այդ նիւթին նուիրած ամբողջ հատուածը ծանօթացնել։

Դիոն հեղինակաւոր պատմիչը, ցեղով հռովմայեցի, յունարէն գրած է իր «Հռովմայեցեաց ընդհանուր պատմութիւն»ը, ութսուն գրքերէ բաղկացած, որ ամբողջապէս հասած չեն մեզ։ Ենթադրւած է Նիկիա 155 ին. Նիերակուտի անդամ եղած է, երկու անգամ հիւպատոս, և մեծամեծ պատիւներ ընդունած Սեւերուսէն և Կարակալլայէն։

S.

Դիոն Կասսիոս, Ա. Դիւրք

Եւ որովհետեւ (Միհրդատ) բաղդի յաջողութեան և ծախողութեան իրարմոտ եղած էր, (Տիգրան) գունդերը իրեն յահմեց և վասն

զի (Միհրդատ) շատ անգամ յաղթուած ըլլալով բայց ոչ նուազ յաղթած՝ աւելի ռազմափորձ կը համարուէր երկուքին մէջէն։

Աստի անոնք պատրաստուեցան՝ իբրև թէ պատերազմը արդէն կը սկսէր։

Պատգամաւոր զրկեցին շրջակայ ազգաց և այլոց, ու նաև առ Արշակ Պարթև, թէպէտ և սա Տիգրանայ թշնամին էր՝ անոր հետ վէճ ունենալով՝ գաւառի մը մասին։ զայս (գաւառ) իրեն (Արշակայ) թողով՝ Հռովմայեցիներուն դէմ զրգոցցին զինք՝ բռնով։ «Եթէ (Հռովմայեցիք) իրենց առանձին յաղթեն՝ իսկոյն իրեն դէմ պիտի պատերազմին։ Վասնզի ի բնէ յաղթականները չեն յազնաւոր յաջողութեամբ, և սահման չեն դնէր ազնաւթեան։ Եւ ասոնք (Հռովմայեցիք)՝ շատերուն տիրած ըլլալով՝ պիտի չհանգուծեն՝ որ ինքը ազատ մնայ։

Ասոնք այսպէս կը գործէին։

Այս ժամանակները Լուկուլլոս Լուկիոս Տիգրանակերտը պաշարեց՝ յետ պատերազմով յաղթելու Արիոյ թագաւորներուն՝ Միհրդատի և Հայազգի Տիգրանայ, զանոնք նահանջի բռնադատելով։

Բարբարոսները իրեն սաստիկ ֆիսս հասուցին նետերով և նսլով զոր կը թափէին մեքէնաներու վրայ։ Ասկա կայրային նիւթ մըն է, այնքան դիւրավառ՝ որ ինչ բանի դպի՝ ամբողջապէս կ'այրէ, և ոչ մէկ հեղուկով կարելի է զայն մարել դիւրաւ։

Ասով Տիգրան խրախուսուելով՝ այնքան բազմութեամբ իրեն (Լուկուլլոսի) դէմ գնաց՝ որ մինչև իսկ կը ծիծաղէր հոս ներկայ եղող Հռովմայեցիներուն վրայ։ Կը պատմեն թէ ըսած ըլլայ։

«Երբ պատերազմէրու հկած եմ, քիչ եմ. երբ դեպատմութեան շատ կ'իշխեմ»։ Բայց շատ երկար ժամանակ չուրախացաւ. շուտով սովորեցաւ թէ ինչպէս քաջութիւնն և արուեստը աւելին բազմութեան կը յաղթեն։

Ինքը (Տիգրան) փախաւ. գինուորները իր խոյրն և զայն շրջապատող ժապաւէնը գտնելով՝ Լուկուլլոսի տուին, վասնզի (Տիգրան) վախնալով՝ որ մի՞ գուցէ անոնցմէ (Հռովմայեցիներէն) ճանչցուի և ձեռքակալուի՝ զանոնք հանած էր և մէկ գի նետած։

Տիգրանակերտի մէջ գտնուող օտարազգիները իրենց հետ բնակող Հայերէն ապստամբելով (Լուկուլլոս Տիգրանակերտը) առաւ։ Անոնք մեծաւ մասամբ հիւրիկեցի էին, երբեմն (Տիգրանէն բուռն) փոխադրուած. գիշեր ժամանակ Հռովմայեցիները ներս ընդունեցան։ Այս պատճառով

1. Դիոն Կասսիոսի բնագիրը մեծապէս խառնաբաւ է տեղափոխութիւններով. յաջորդ հատուածը սխալմամբ աւելի յառաջ դրած է քան «Այս ժամանակները Լուկուլլոս» պարբերութիւնը, որմէ յետոյ դարձեալ կը հիշուի Տիգրանակերտի աման նոյն պատմութիւնը՝ գրեթէ նոյն բառերով։

ամէն բան կողողալունցնա՝ բայց ի ստոնց (կիւիւ կեցող) պատկանող ինչքերէն:

Լուկուլլոս գերի բռնած էր մեծամեծներուն կանայքը. զանոնք աննախատ ի դիպահոյ գնեւ լով՝ անոնց ամուսիններուն սիրտը շահեցաւ:

Կոմագենէի (ասիկա Ատրիքի զատաւ մ'է որ Եփրատի և Տարսոսի քով կը գտնուի) Անտիոքոս Թագաւորի և ուրիշներու պատուիրակու թիւնները՝ (Լուկուլլոս) բարեկամաբար ընդունեցաւ:

Ասոնցմէ իմանալով թէ Տիգրան և Միտրդատ պատուիրակութիւն մը դրկած են առ Արշակ, իր գաշնակիցներէն քանի մը հոգի դրկեց, սպառնալով՝ եթէ անոնց օգնէ, խոստումներ ընելով՝ եթէ իր կողմ անցնի:

Այս ժամանակ Արշակ որ դեռ Տիգրանայ դէմ քնն ունէր, իսկ Հռոմմայիցիներէն ոչ մէկ կառկած, նուիրակներ դրկեց, բարեկամութիւն և դաշնակցութիւն կնքեց:

Բայց յետոյ՝ երբ Սիկիլիոս գինքը տեսնելու եկաւ՝ կասկածեցաւ թէ ռազմագիտութեամբ նրա շանաւոր այդ մարդը՝ եկած էր իր երկիրի և բանակը լրտեսելու, ոչ եթէ դաշնագրութեան համար որ արդէն կնքուած էր:

(Արշակ անոնցմէ (Հռոմմայիցիներէն և Հայերէն, ոչ մէկուն օգնութիւն ըրաւ, և ոչ ալ մէկուն թշնամութիւն, այլ երկուքին մէջտեղը կեցաւ՝ և ինչպէս որ բնական ալ էր՝ ոչ մէկը ուզեց զորացնել, վասնզի կը մտածէր որ եթէ պատերազմը հաւասար ոյժերով մղուի՝ ինքը ամենամեծ ապահովութիւն պիտի գտնէ):

Այս տարուան մէջ Լուկուլլոս ասոնք գործեց՝ Հայաստանի մեծ մասը նուաճելով:

Կուռնտոս Մարկիտոսի ժամանակ (— այս մարդը մինակ չընտրուեցաւ, բայց իմիակ հիւլպատոսութիւն ըրաւ, վասնզի իր իշխանակից Լուկիոս Մետելլոսը տարւոյն սկիզբը մեռաւ, նոյն պէս իր յաջորդը՝ իշխանութեան մէջ մտնելէ առաջ, իսկ անկից վերջ ոչ ոք ընտրուեցաւ: Այս տարւոյն մէջ Լուկուլլոս՝ երբ արդէն ամառուան կէսն եղած էր՝ (գարնան պատերազմ ընելը անկարելի եղած էր ցուրտի պատճառով) նորէն սկսաւ պատերազմը, երկիրն մէկ մասը աւերեց՝ որպէս զի բարբարոսները պաշտպանութեան ստիպելով՝ կոտորի հրապիրէ. բայց որովհետեւ անոնք չարժեքեցան՝ Լուկուլլոս իրենց վրայ յարձակեցաւ:

Այս ժամանակ թշնամաց հեծելագունդը վրանասակար եղաւ հռոմմէական հեծելագունդին, իսկ հետեակագորին հետ ճակատ ճակատի չեկան բարբարոսները, և նոյն իսկ փախան՝ երբ Լուկուլլոս վաճառակիրներով հեծելագունդին օգնութեան հասաւ:

Բայց (Հայերը) շատ կորուստ չկրեցին, ընդհակառակն գիրենք հալածողներուն դէմ դէպ ի նոսր նետեր նետելով՝ անոնցմէ շատերը նոյն տեղ պայանեցին, շատերն ալ վիրաւորեցին:

Այս վէրքերը վտանգաւոր էին և դժուարաբուժելի, վասնզի Պարթեւաց (— Հայոց) նետերը կը վերջանային երկու երկաթեայ ծայրերով, այնպէս չինուած՝ որ իսկոյն կը մեղցնէին,

թէ՛ երբ նետը վէրքին մէջ թողուին և թէ՛ երբ զայն դուրս հանէին. վասնզի այս ծայրերէն փոքրագոյնը՝ առանց կտորելու չէր կրնար հաւկառակ կողմը դառնալ, ուստի մէջը կը թաքնուէր Հռոմմայիցի շատ զինուորներ վիրաւորուած էին, ուրիշները կը մեռնէին՝ կամ անդամներէն մին կը կորսնցնէին, միևնոյն ժամանակ՝ պաշարը սկսած էր հատնիլ:

Անկից մեկնեցաւ Լուկուլլոս և յարձակեցաւ Մծբինի վրայ:

ՊԱՏԱՍԻԱՆ ՈՒՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ԵՂԱՍ ԸՆԴԴԻՄԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆՑ

« ԵՐԳԵՑՈՂԱԿԱՆ ՏԱՌԻՑ »

առ Հ. Կ. Տ. Սահակեան

Փարս. էջ 16 տող 6. Ս. Սահակի համար կը գրէ « եղեալ կատարելապէս հմուտ երգողական տաղիցն »: Դուք կ'ըսէք որ այլևս հասկացեր են այդով նորա, որով եզրակացուցել են որ Ս. Սահակ առաջին ստեղծողն կամ յարմարագրողն եղեր է հայրական եռալոյս իսկ Դուք այս ենթադրութիւնը անյարմար դատելով իր հետեւողներով, հարկ տեսեր էք — խնդրական քառք սրբաբոյրէ:

« Եղեալ կատարելապէս հմուտ երգողական տաղիցն ». Որով Ս. Սահակ, ըստ Փարսիցուն, տեղեակ էր Յունաց (եկեղեցական) երգերուն և բանաստեղծութեանց, Եւ կամ աւելի պարզ ըսած. Ս. Սահակ գիտէր երգել շարականներ և տաղեր. և այն ժամանակից մտեր է Հայաստանայց եկեղեցու մէջ տաղերը և մեղեդիները:

Սակայն թուի մեզ որ Փարսիցուն միտքը դեռ լաւ լուսարանուած չէ: « Երգեցողական տաղը » թերեւ ոչ նորա և ոչ տաղ կը նշանակէ, Բանգի ըստ ձեր բանից, ինչպէս Հայրապետիս միայն ձայնաւոր գրեր ճանաչելուն անդէպ է փարսիցուն շոյալած գովաստները, յիշելով ընդ նմին մարդկային մտաց բարձրագոյն առարկաները այսինքն հետեւորութիւն և փիլիսոփայութիւնը: Նոյնպէս ոչ է ի դէպ